

І. М. Грищенко,
к. держ. упр., докторант, Національна академія державного управління
при Президентові України, м. Київ

АНАЛІЗ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ЛІДЕРСТВА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

I. Gryshchenko,
PhD., doctoral of the National Academy of Public
Administration under the Office of the President of Ukraine, city Kyiv

ANALYSIS OF COVERAGE ISSUES OF LEADERSHIP IN THE RESEARCH OF LOCAL SCIENTISTS

У статті здійснено аналіз дисертаційних робіт вітчизняних вчених, які досліджували лідерство та систему місцевого самоврядування. В результаті узагальнення напрацювань вітчизняних науковців з'ясовано, що в переважній більшості лідерство в Україні досліджувалося в політичному аспекті. Політологи розглядали лідерство з позицій особистості лідера, впливів, які чинить лідер на маси, аналізу причин низької ефективності лідерів у політичних процесах сучасної України тощо.

Соціологи та психологи досліджували лідерство як соціально-психологічний феномен тісно пов'язаний з основними тенденціями соціального розвитку сучасного суспільства.

У державному управлінні лідерство досліджувалося як феномен впливу державного службовця на поведінку підлеглих співробітників.

З'ясовано, що проблема формування та розвитку лідерства в системі місцевого самоврядування до цього часу ще не була предметом спеціального комплексного дослідження.

The article analyzes the dissertations local scientists who have studied leadership and system of local government. As a result of developments generalizations national scientists found that the vast majority of leadership in Ukraine investigated the political aspect. Political analysts viewed the leadership position of the leader's personality, influences that makes the leader of the masses, analysis of the causes of low efficiency leaders in the political processes of modern Ukraine and others.

Sociologists and psychologists have studied leadership as a socio-psychological phenomenon closely associated with major social trends of modern society.

In government leadership studied as a phenomenon of influence a public servant on the behavior of subordinate employees.

It was found that the problem of the formation and leadership development in the system of local government so far has not been the subject of special comprehensive study.

*Ключові слова: система місцевого самоврядування, лідерство.
Key words: system of local government, leadership.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Методологія державного управління характеризується значним проблемним полем, яке включає необхідність розв'язання багатьох проблем. До таких проблем слід віднести аналіз теоретичного напрацю-

вання в державному управлінні та адаптацію теоретичних напрацювань інших наук у державне управління, забезпечення цілісності пізнавальної та практичної методології, їх відкритості для методологічних інновацій.

На методологічному полі державного управління відбувається інтенсивний відбір, стихійні методичні експерименти і пристосування методів з усіх основних га-

лузей знання до потреб державного управління, що дає змогу вирішувати нові складні практичні завдання.

Об'єднання знань інших наук та адаптація їх в державне управління, перетворює державне управління на соціоінженерну науку, що органічно поєднує методологію наукового пізнання з використанням на практиці.

На збирання інформації з усіх дотичних до державного управління наук на користь вирішення управлінського завдання з формування та розвитку лідерства в системі місцевого самоврядування України направлено дане дослідження, яке безпосередньо пов'язане із науковими дослідженнями кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України, що здійснюються у межах комплексного наукового проекту "Механізми державного управління функціональною спроможністю кадрового потенціалу органів державної влади й місцевого самоврядування в сфері організації надання якісних публічних послуг: теоретичне та методологічне їх забезпечення".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що серед вітчизняних науковців систему місцевого самоврядування досліджували: Ворона П.В., Дробот І.О., Плющ Р.М. та ін., а питаннями лідерства опікувалися: Козюра І.В. [1], Мамонова В.В., Рудська А.І. [3], Трач Н.О. [3], Фелькель Т. Г. [4] та ін.

Водночас, сучасних досліджень, які б системно проаналізували стан розробки проблеми лідерства вітчизняними вченими різних галузей науки ми не зустрічали.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження наукових робіт вітчизняних вчених, які досліджували лідерство в різних галузях професійної діяльності.

Виходячи з мети, в статті вирішувалися наступні завдання:

- аналіз дисертаційні роботи докторів наук з державного управління, які досліджували систему місцевого самоврядування та лідерство;
- опис наукових новацій у сфері лідерства, які запропонували вчені політологи, соціологи, психологи в своїх дослідженнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх років опубліковано низку робіт вітчизняних вчених та фахівців з проблематики місцевого самоврядування та лідерства. Таким чином, вже сформовано фундаментальний пласт напрацювань у близьких до нашого дослідження темах.

Зокрема теоретико-методологічні засади організації місцевого самоврядування досліджували в своїх дисертаційних роботах Мамонова В.В., Дробот І.О., Ворона П.В. та ін.

Так, Мамоновою В.В. проаналізовані механізми функціонування місцевого самоврядування. "Визначено сукупність способів і заходів з виявлення і використання резервів активізації можливостей управлінської

системи щодо її оновлення, які становлять механізми саморозвитку. Проведено системний аналіз територіальної організації влади в Україні з виявлення особливостей здійснення місцевого самоврядування. Визначено основні напрями вдосконалення організаційних механізмів реалізації управлінських функцій".

Дробот І.О. запропонував "цілісну методологію гарантування вітчизняного місцевого самоврядування" та розробив "концептуальні засади організації і функціонування місцевого самоврядування як системного суспільного явища і як організаційно структурованого інституту".

Ворона П.В., досліджуючи теоретико-методологічні засади організації місцевого самоврядування в Україні, запропонував "методологію підвищення ефективності його роботи шляхом вдосконалення та запровадження нового інструментарію й механізмів впливу на розвиток територіальних громад", а також розробив методику залучення студентської молоді до співпраці з органами місцевого самоврядування".

Фундаментальними дослідженнями розвитку місцевого самоврядування в Україні вирізняються праці Ігнатенка О.С.

У контексті нашого дослідження особливого значення набувають роботи Плюща Р.М., який дослідив формування структури місцевого самоврядування в організаційно-управлінському аспекті та "розкрив загальну стратегію формування органу місцевого самоврядування, яка передбачає його розгляд як відкритої та закритої системи, оцінку зовнішнього та внутрішнього середовища".

Дослідженню діяльності самоврядних структур та самоврядного управління приділив увагу Шарий В.І.

Близьку до вектора нашого дослідження проблематику впровадження лідерства в діяльність органів місцевого самоврядування України досліджував Козюра І.В., який у своєму дисертаційному дослідженні "Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Канаді: досвід для України" розробив стратегічні засади розвитку місцевого самоврядування в Україні, що передбачають поширення громадянської освіти як засобу формування активних і свідомих громадян, активізації взаємодії з громадськістю, запровадження системи показників вимірювання ефективності діяльності органів місцевого самоврядування". Крім цього, ним "вдосконалено систему принципів місцевого самоврядування, зокрема доповнено спеціальними принципами позитивного і випереджаючого лідерства" [1].

Значний інтерес з точки зору цілей даної статті представляють роботи Бендас Т.Б., Біленко В.А., Морарь М.В., Пахарєва А.Д., Підлісної Т.В., Рудської А.М., Фелькель Т.Г., Школяр М.В., ідеї яких покладені в основу аналізу лідерства.

Пахарєв А.Д. сформував систематизоване та цілісне уявлення про політичне лідерство, оцінив роль конкретних політичних лідерів у всесвітній історії через забезпечення ними глобальних, регіональних та національних інтересів, а також через міру співпадіння цих інтересів з інтересами тих соціально-політичних сил, які висунули і підтримали лідера, дозволивши чи не дозволивши йому розкрити свій політичний, інтелектуальний та організаторський потенціал.

Морарь М.В. у своїй докторській дисертації "Партійне лідерство у політичних процесах сучасної України" наводить ґрунтовний аналіз причин низької ефективності

діяльності партійних лідерів у політичних процесах сучасної України, до яких відносить: політичну неструктурованість сучасного українського суспільства; відсутність консенсусу між лідерами партії відносно стратегії та тактики розвитку країни. Він доводить, що політичні лідери роз'єднані в ціннісному відношенні, з низки принципових питань внутрішньої та зовнішньої політики.

Регіональне лідерство та його вплив на розвиток політичної конкуренції досліджувала Біленко В.А. та запропонувала трактування поняття "регіональне політичне лідерство" як таке, що відображає складний феномен, обумовлений регіональними особливостями, які безпосередньо визначають специфіку території і здійснюють істотний вплив на загальнодержавні процеси у зв'язку з поняттями і категоріями "централізація", "децентралізація", "автономізація", "регіональна політика". Вона доводить, що в процесі побудови демократичної, соціальної, правової держави регіональне політичне лідерство набуває змісту як фактор стабільності, інтеграції інтересів різних груп населення, і саме регіональні лідери є ключовими фігурами в побудові конкурентоспроможної влади на місцевому рівні. А політичні партії, громадські організації є найефективнішим і найдешевшим способом залучення громадян до процесу взаємодії з представницькими органами на місцях, а також найпотужнішим інструментом побудови демократичної держави.

Трач Н.О. підкреслює важливість соціально-психологічних та інформаційно-комунікаційних механізмів політичного лідерства як основної сфери взаємодії політичного лідера і громадськості, що сприяє демократизації суспільно-політичних відносин, легітимізації влади, публічному діалогу між суб'єктами політики, можливості досягнення суспільного консенсусу, прямим та зворотнім зв'язкам між владними структурами та громадянами. Особливого значення для цілей нашого дослідження з формування та розвитку лідерства в системі місцевого самоврядування набувають дослідження автора щодо розгляду політичного лідерства як феномену, що включає два аспекти: формально-посадовий статус, пов'язаний з володінням владою (лідер як керівник) та суб'єктивну діяльність з виконання соціальної ролі (лідер як особистість), яка набуває характеру перманентної організованої дії, упорядкованого процесу з певною структурою відносин, ієрархії влади різних рівнів.

Звертає увагу дослідниця також на політичну комунікацію як спільну діяльність, що визначається ситуацією та можливими цінностями. Предметом такої комунікації є цінності аудиторії й політичним лідерам чи партіям необхідно застосовувати різноманітні стратегії, за допомогою яких можна змінити цінності в аудиторії.

У політичному лідерстві Трач Н.О. виділяє чотири компоненти в структурі спілкування:

- регулятивно-поведінковий характеризує спілкування з позицій особливостей поведінки суб'єктів, взаємної регуляції поведінки та дій партнерів;

- когнітивно-інформаційний пов'язаний з процесом сприйняття та передачею інформації, який здійснюється за допомогою вербальних та знакових систем;

- соціально-перцептивний пов'язаний із процесами сприйняття, розуміння і пізнання суб'єктами один одного в процесі спілкування;

- афектно-емпатійний — розглядає спілкування як процес обміну на інформаційному рівні і як процес регуляції емоційних станів партнерів.

Актуальними є також напрацювання з виокремлення низки комунікативних бар'єрів, які ставлять заслін інформаційним потокам. До них віднесені: вибірковість сприйняття, вибірковість уваги та вибірковість заклику. Ці бар'єри передбачають, що аудиторія вибирає лише ті повідомлення, які відповідають її інтересам, і відкидає всі інші, намагається уникати інформації, що суперечить її уявленням, звертає увагу лише на ті повідомлення, які допомагають задовольнити її потреби.

Трач Н.О. обґрунтовує думку, що людям важко орієнтуватися у складній мозаїці суперечливих політичних процесів, тому засоби масової інформації повинні виконувати низку важливих функцій. До таких функцій вона відносить:

- комунікативну — спостереження за подіями і формування суспільної думки стосовно їх сутності;

- інформаційну — збір, редагування, коментування та поширення інформації;

- ретрансляційну — відтворення певного способу життя з відповідним набором духовних, політичних та соціальних цінностей [3].

Завдяки реалізації цих функцій засоби масової інформації справляють вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, на духовно-культурний та соціально-психологічний розвиток кожного члена суспільства, тому що кожна нова інформація відповідним чином стереотипізована й несе в собі багаторазово повторювані ціннісні орієнтації й установки, які закріплюються у свідомості людей. Політичні лідери активно використовують всі ресурси, якими володіють засоби масової інформації для своєї користі і таким чином мають можливість позиціонувати себе, поширювати в суспільстві знання про свої цілі і діяльність.

У контексті нашого дослідження, особливого значення набувають праці Школяр М.В., в яких вона синтезує різні точки зору на феномен політичного лідерства і доводить, що воно є складним політико-психологічним феноменом, виникнення та існування якого можливе лише в умовах демократії. Нею обґрунтовано тезу, що цілісність феномену політичного лідерства забезпечують три його невід'ємні компоненти: особа лідера (психологічні та професійні характеристики), зовнішні соціальні, політичні, економічні обставини (контент політичного лідерства) та взаємодія між лідером та громадянами.

Кузнєцова С.В. звернула увагу на політичне лідерство, його сутність і механізми формування та запропонувала комплексний підхід до тлумачення системи формування політичного лідерства як інтегрованої сукупності підсистем (інституціональної, регулятивної, функціональної, комунікативної та ін.), що продукує особистісний ресурс системи влади. Вона доводить, що зміст системи лідеротворення (механізму як форми її дії) визначається характером зв'язків між її елементами й структурою самих елементів, до яких віднесені: спосіб завоювання й утримання влади, суб'єкти висування кандидатів, лідеротворче середовище чи тип організаційної структури, методи й форми політико-організа-

ційної діяльності, а також і самі лідери як об'єкти й суб'єкти процесу.

На психологічні особливості лідерства в умовах реалізації соціальних проектів звертає увагу Рудська А.І. [2], яка запропонувала соціально-психологічну модель лідерства, що розкриває істотні зв'язки між лідером та соціальним проектом і учасниками проекту.

Свій вклад у дослідження лідерства внесла Фелькель Т.Г., запропонувавши віднести "до основних ідей гуманістичної парадигми розуміння лідерства: встановлення партнерських стосунків між лідером та співробітниками; активне залучення співробітників до прийняття рішень в організації; спільне визначення переважно творчих, інноваційних напрямків діяльності та підходів до їх здійснення; взаємодію в команді на основі чітко визначених ролей та взаємодопомоги; орієнтацію на задоволення потреб як організації, так і співробітників; сприяння професійному та особистісному розвитку співробітників; підготовка співробітників до самолідерства у власній професійній та інших видах діяльності". Нею здійснена "диференціація галузей психології лідерства та виокремлені такі напрями дослідження лідерства: політичне, організаційне, спортивне, педагогічне, учнівське, студентське, проектне, в бізнесі, в армії, в системі міністерства внутрішніх справ, у громадських організаціях, крос-культурних та гендерних групах [4].

Вирішенню проблем теоретичних аспектів лідерства присвячено праці Бендас Т.Б., в яких здійснено аналіз напрацювань з психології лідерства (лідерології) та виділено ряд історичних періодів розвитку лідерства, кожен з яких, відповідно до конкретних соціально-історичних етапів суспільного розвитку, має свої особливості. Актуальними є напрацювання автора щодо нових форм розуміння лідерства в залежності від основних тенденцій соціального розвитку сучасного суспільства (наявність постійних соціально-економічних змін у суспільстві; диференціація соціальних галузей та галузей професійної діяльності; складність соціально-економічних та професійних завдань; виникнення нових форм організації професійної та інших видів діяльності; підвищення професійного рівня працівників та їх прагнення до самореалізації; виникнення нових взаємодій між роботою та сім'єю, іншими сферами життя особистості тощо), які обумовили осмислення нових форм лідерства, і, відповідно, аналізу і розуміння лідерства.

Детально проблематика осмислення розвитку лідерства в державній службі охоплена в працях Підлісної Т.В. Основний інтерес для цілей нашого дослідження становлять напрацювання автора щодо виділення двох вимірів, відносно яких можна згрупувати моделі лідерства — це особливості людини, які можна аналізувати, виходячи з двох підходів, а саме: опису особистісних рис лідера; характеристики його поведінки та характеру ситуації, яку можна розглядати з точки зору її універсальності/мінливості. Особливої уваги заслуговують дослідження морального аспекту лідерства, за допомогою якого досягається підкорення поведінки підлеглих співробітників у потрібному напрямі, не лише з використанням творчої та спрямовуючої сили моралі, а й за використанням моральної єдності, морального союзу і взаємодії заради досягнення спільних намірів та цілей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Усебічний аналіз дисертаційних досліджень вітчизняних вчених багатьох галузей науки, які досліджували лідерство та систему місцевого самоврядування свідчить, що проблема формування та розвитку лідерства в системі місцевого самоврядування до цього часу ще не була предметом спеціального комплексного дослідження. Дисертації з досліджуваної теми мають лише дотичний характер до нашої теми дослідження і стосуються лише окремих питань феномену лідерства, в основному політичного, особистісних характеристик лідера та ресурсів, які використовують лідери для досягнення своїх цілей.

Оскільки практика державного управління вимагає впровадження все нових управлінських підходів до управління людьми, системами, організаціями тощо, в подальшому доцільно продовжувати дослідження з систематизації знань вчених різних галузей науки для комплексного бачення проблеми та запровадження напрацьованих знань в практичну діяльність.

Література:

1. Козюра І.В. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Канаді: досвід для України: дис. ... докт. держ. упр: 25.00.04 — місцеве самоврядування / І.В. Козюра; АМУ. — К., 2013.
2. Рудська А.І. Психологічні особливості лідерства в умовах реалізації соціальних проектів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 — соціальна психологія / А.І. Рудська; КНУ ім. Тараса Шевченка. — К., 2013.
3. Трач Н.О. Соціально-психологічні та інформаційно-комунікаційні механізми політичного лідерства: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 — політичні інститути та процеси / Н.О. Трач; Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна". — К., 2010.
4. Фелькель Т.Г. Психологічні умови розвитку лідерських якостей у майбутніх науково-педагогічних працівників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 — організаційна психологія / Т.Г. Фелькель; Інститут психології ім. Г.С. Костюка. — К., 2013.

References:

1. Koziura, I. V. (2013), "The formation and development of local government in Canada: experience for Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Mistseve samovriaduvannia, Akademiia munitsypal'noho upravlinnia, Kyiv, Ukraine.
2. Ruds'ka, A. (2013), "Psychological characteristics of leadership in terms of social projects", Ph.D. Thesis, Sotsial'na psykhohiia, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
3. Trach, N. O. (2010), "Socio-psychological and information and communication mechanisms of political leadership", Abstract of Ph.D. dissertation, Politychni instytuty ta protsesy, Vidkrytyj mizhnarodnyj universytet rozvytku liudyny "Ukraina", Kyiv, Ukraine.
4. Fel'kel', T. H. (2013), "Psychological conditions of development of leadership skills for future teaching staff", Abstract of Ph.D. dissertation, Orhanizatsijna psykhohiia, Instytut psykhohiim im. H. S. Kostiuca, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 20.03.2016 р.*